

**ПЕРШЫ БІБЛІЯТЭКАР НА УРАЛЕ – БЕЛАРУС:
ДА 210-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ
АДОЛЬФА ЯНУШКЕВІЧА**

Падчас міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Жыццё і творчасць Адольфа Янушкевіча», якая адбылася ў мінулым годзе ў Петрапаўлаўску і была прысвечана 20-годдзю дыпламатычных адносін Казахстана і Польшчы, дацэнт Ішымскага педагагічнага інстытута Таццяна Саўчанкава ўнесла прапанову ўстанавіць у Казахстане помнік А. Янушкевічу. Чым абавязаны беларускаму паэту, гісторыку, натуралісту, палымянаму змагару за незалежнасць беларускай дзяржавы, якім быў А. Янушкевіч, казахскі народ?

Справа ў тым, што Адольф Янушкевіч (Міхал Валяр'ян Юльян) (1803–1857) 25 гадоў знаходзіўся ў ссылцы ў казахскіх стэпах за актыўны ўдзел у паўстанні 1830–1831 гг. За гэты час ён цесна зблізіўся з многімі вядомымі прадстаўнікамі казахскай інтэлігенцыі. Так, наш суайчыннік сябраваў з бацькам вядомага казахскага акына Абая – Абасам Кунанбаевым. Ён вельмі высока ацэньваў яго грамадскую дзейнасць: «Сын простаго кіргіза, – пісаў у лісце да маці А. Янушкевіч, – наделенный от природы здравым разумом, удивительной памятью и даром выступать, деловит, он заботится о добре своих соплеменников; великий знаток степного права и предписаний алкорана, он хорошо знает русские уставы, касающиеся киргизов; судья с неподкупной совестью и примерный мусульманин, плебей Кунанбай завоевал себе славу пророка, к которому из самых отдаленных аулов спешат за бескорыстным советом и млад, и стар, бедные и богатые» [1]. Адольф Янушкевіч быў добра знаёмы з народнымі акынамі Арынбаем і Цюбекам, іх спевы глыбока краналі яго пачуцці, выклікалі аптымістычныя развагі аб будучыні мясцовых плямён. Магчыма, пад уражаннем іх спеваў ён напісаў у лісце да сваіх родных сваякоў наступныя радкі: «Я все более убеждаюсь в том,

что у киргизов больше умственные способности. Что за легкость речи! Как умеет каждый объяснить свое дело и мастерски отбивать доводы противника!» [2]. Аўтар ліста ў дзікім стэпе ў XIX ст. разгледзеў будучыню сталіцы Казахстана, калі ў лісце да брата яшчэ ў 1846 г. пісаў: «Акмола (Астана), напрыклад, будучая сталіца всей степи...» [3]. Як бачым, А. Янушкевіч ставіў казахаў на адзін узровень з еўрапейскімі народамі. Гэта, безумоўна, выклікала ў казахаў вялікі давер і павагу да прадстаўніка еўрапейскай культурнай прасторы. (У XIX ст. казахаў называлі кіргізамі).

Наш славуты зямляк таксама шмат зрабіў для развіцця навукі, адукацыі ў Сярэдне-Азіяцкім рэгіёне былой Расійскай Імперыі. Падчас працяглых вандровак па качэўях і аулах казахаў А. Янушкевіч вывучаў гісторыю качавых народаў, іх побыт, запісваў казахскія легенды, паданні і песні. Падарожжы нярэдка доўжыліся некалькі тыдняў і нават месяцаў. Так, восенню 1846 г. у пісьме да маці ён пісаў: «Па паўгадовым падарожжы вярнуўся нарэшце здаровы й цэлы да Омску» [4]. Свае ўражанні А. Янушкевіч перадаваў у лістах на радзіму і занатоўваў у «Дарожным дзёніку». Літаратурна апрацаваныя яго назіранні ўтрымліваюць цікавыя звесткі па географіі, біялогіі, гісторыі, этнаграфіі, фальклору этнасаў, якія пражывалі на бяскрайніх прасторах Сярэдняй Азіі. За час знаходжання ў ссылцы А. Янушкевіч пабываў у Тарбагатайскіх, Алатаўскіх, Агадырскіх, Альджанскіх, Архацкіх гарах, на берагах Балхаша, на памежжы Кітая. За час аднаго падарожжа яму ўдавалася праходзіць па некалькі соцень і нават тысяч кіламетраў. Летам 1842 г. за 13 дзён А. Янушкевіч праехаў звыш 2000 вёрст. У «Дзёніку» падарожнік запісаў, што «праязджаў досыць значныя горы, убраныя лясамі і заселяныя мядзведзямі, мараламі, ласямі, аленямі; што ўплаў пераязджаў рэчкі без мастоў, нікому ў Еўропе ня знаныя, бачыў кіргіскія плямёны, якія качуюць разам у ліку тысячы і болей юртаў на прасторы якіх дваццаці пяці або трыццаці вёрст, засеяных процьмай коней, вярблюдаў, бараноў і быдла cudнай пекнасці...» [5]. Нягледзячы на слабае здароўе, адсутнасць элементарных умоў, вандроўнік знаходзіў сілы, каб пасля цяжкіх пераходаў занатаваць цікавыя эпізоды з жыцця казахскага народа. У лісце да маці ў 1846 г. удзячны сын пісаў: «Ня раз позна уночы, адагрэўшы замерзлы атрамант пры

вогнішчы з сухога гною, тым самым пяром, што цэлы дзень сьпісвала кіргізскіх коней і бараноў, крэсліў пекныя свае апавяданні» [6].

«Дарожны дзённік» і каля шасцісот лістоў ад ссыльнага сына да сваякоў, якія пражывалі ў маёнтку Дзягільна (непадалёку ад Дзяржынска), былі апрацаваны Феліксам Вратноўскім і паслужылі асновай кнігі «Zywot Adolfa Januszkiewicza i jego Listy ze stepow kirgzkich» [7]. У 1861 г. яна была выдадзена ў Парыжы, а ў 1875 г. – у Берліне. На рускую мову кніга была перакладзена толькі ў 1966 г. у Алма-Аце [8]. У 2008 г. Г. Суднік-Матусевіч зрабіла пераклад кнігі на беларускую мову [9]. Маецца таксама і казахскі варыянт дадзенай працы [10]. Гэтыя выданні і шэраг іншых дакументаў дазваляюць нам рэканструяваць навукова-асветніцкую дзейнасць славутага суайчынніка, дух і волю якога не зламалі амаль невыносныя ўмовы 25-гадовага жыцця ў ссылцы. Названыя дакументы з’яўляюцца важнай крыніцай па гісторыі Казахстана XIX ст. Чытач і сучасны даследчык знойдзе ў іх апісанне складанага працэсу далучэння казахаў Старэйшага жуза да Расіі, аналіз сацыяльна-эканамічнага становішча казахаў, адметнасцей народнага мастацтва. Менавіта дзякуючы навукова-асветніцкай дзейнасці нашага суайчынніка Еўропа даведлася аб сапраўдным жыцці і побыце казахаў, змагла перамяніць стэрэатыпы, якія сфарміраваліся, паводле іх казахі ўяўляліся дзікімі ордамі з абмежаваным інтэлектам. Аспрэчваючы такія меркаванні, А. Янушкевіч пераконваў, што «народ, который одарен Творцом такими способностями, не может остаться чуждым цивилизации: дух ее проникнет когда-нибудь в киргизские пустыни, раздует здесь искорки света, и придет время, когда кочующий сегодня номад займет почетное место среди народов, которые нынче смотрят на него сверху вниз, как высшие касты Индостана на несчастных парнев» [11]. Прарочыя словы знакамітага сына беларускага народа спраўдзіліся.

Збіраючы матэрыял аб славым суайчынніку, аўтар артыкула натрапіў на лісты, у якіх адлюстравана яшчэ адна сфера дзейнасці А. Янушкевіча. Апошнія гады ссылкі ён адбываў на Урале ў Ніжнім Тагіле. Пераводу апальнага беларуса з казахскіх стэпаў на Урал садзейнічаў Анатоль Дзямідаў, адзін з нашчадкаў багацейшага роду расійскіх прадпрымальнікаў. Продак А. Дзямідава вы-

лучыўся яшчэ пры Пятру I дзякуючы стварэнню збройных і горназдабыўных прадпрыемстваў у Туле і на Урале. Нашчадкі заснавалі пазней шмат уральскіх гарадоў, у тым ліку і Ніжні Тагіл. Як і яго продкі, А. Дзямідаў шырока займаўся дабрачыннай дзейнасцю. Так, ён актыўна падтрымліваў рускіх мастакоў, асабліва Карла Брулова. Па яго замаўленні напісана карціна «Апошні дзень Пампеі» і арганізаваны яе паказ у Еўропе. З вялікай цікавасцю ён адносіўся да творчасці К. Тона, стваральніка руска-візантыйскага стылю. На сродкі А. Дзямідава на востраве Эльба быў створаны Напалеонаўскі музей. Даследчыкі яго мецэнацкай дзейнасці лічаць, што на дабрачынныя мэты ён выдаткаваў 2 млн 300 тыс. руб. І гэта без уліку выдаткаў на дабрачыннасць за межамі Расіі.

Таму, калі ў Расіі ў сярэдзіне XIX ст. разгарнулася дзейнасць па стварэнні публічных бібліятэк, у гэты рух разам з іншымі прадпрымальнікамі ўключыўся і А. Дзямідаў. Ён вырашыў заснаваць на Урале першую публічную бібліятэку. Лепшай кандыдатуры, чым А. Янушкевіч, для гэтай справы жадаць было не трэба. За час ссылкі наш суайчыннік назапасіў грунтоўныя веды ў галіне прыродазнаўчых і гуманітарных навук, меў глыбокія пазнанні ў тагачасным літаратуразнаўстве. Выжыць, не страціць, а памножыць інтэлект, ператварыць час ссылкі ў напружаную працу на карысць шэрагу народаў удалечыні ад еўрапейскай цывілізацыі беларускаму вязню дапамагла кніга і сіла духу. Увесь вольны час ён праводзіў у чытанні разнастайнай літаратуры, якую прысылалі сваякі і сябры з роднай Беларусі. У лісце з Ішыма, дзе А. Янушкевіч пражываў з 1833 па 1841 г., да сястры ён дзякаваў за атрыманую з радзімы літаратуру: «Мая Зосю! Каму вінен удзячнасць за тое, што на мой адрас прыходзіць Tygodnik Petersburski? Атрымліваю яго рэгулярна кожную нядзелю па палудні» [12]. Зняволены меў магчымасць знаёміцца з усімі важнейшымі тагачаснымі творамі еўрапейскіх аўтараў, над якімі працаваў як даследчык, рабіў значныя заўвагі, некаторыя нават перакладаў на польскую мову. Асабліва зацікавіўся працамі А. Т'еры «Гісторыя заваявання Англіі нарманамі» і сачыненнем І. Вішнеўскага «Роды людзкіх розумаў». Некалькі тамоў пераклаў на польскую мову і зрабіў шэраг грунтоўных каментарыяў. З лістоў бачна, што да А. Янушкевіча даходзілі таксама творы беларускага паэта-гуманіста

У. Сыракомлі, Ю. Крачкоўскага і іншых заснавальнікаў новай беларускай літаратуры. У лістах дзяліўся думкамі аб іх творчасці, радаваўся з'яўленню новых талентаў на радзіме, непакоіўся аб іх будучыні. У Ішыме, Омску і Ніжнім Тагіле наш суайчыннік праводзіў эксперыменты па вырошчванні ў суровым сібірскаму клімаце раслін, якія звычайна культываваліся ў Заходняй Еўропе і нават у паўднёвых краінах. Сваім родным у шэрагу лістоў А. Янушкевіч падрабязна распавядае аб выніках сваіх навуковых эксперыментаў. Так, у лісце да маці ён паведамляе: «Мае вяргіні выраслі да вышыні пяці аршынаў і сваёй пекнасцю ўвесь Омск захопліваюць» [13]. Дзеліцца даследчык паспяховымі вынікамі вырошчвання ананасаў і іншых раслін, якія растуць у Паўднёвай Амерыцы, і марыць па вяртанні на радзіму вырошчваць іх у Беларусі: «Калі я тут у такім клімаце, як омскі, патрафіў столькі даказаць, што ўсе тутэйшыя дамы захопліваюцца маёй малой Бразіліяй, як я яе называю, то чаго ж не даказаць пад маім радзінным небам» [14]. Безумоўна, шматгадовая скрупулёзная даследчая праца над рознымі літаратурнымі тэкстамі дазволіла назапасіць шмат тэарэтычных ведаў у галіне не толькі гуманітарных, але і прыродазнаўчых навук.

Аб рознабаковай даследчай дзейнасці А. Янушкевіча ведаў А. Дзямідаў, які па яго прыездзе ў Ніжні Тагіл і даручыў яму стварэнне публічнай бібліятэкі. У пачатку ліпеня 1853 г. у лісце да маці ён пісаў: «Справа стала тым, што перш чым мне Бог дазволіць пакінуць горы Уралу, буду тут бібліятэкарам з пэнсіяй 400 рублёў срэбрам і інспектарам саду...» [15].

З лістоў бачна, што А. Дзямідаў задумваў стварыць агульнадаступную бібліятэку. Асноўнымі крыніцамі фінансавання бібліятэкі былі ахвяраванні прадпрымальніка, але магчыма былі і іншыя шляхі яе камплектавання. У лісце да брата Януарыя ён пісаў: «Усталяваны на сваёй пасадзе бібліятэкара, атрымаўшы інструкцыю, як бібліятэка мае быць упарадкавана, збіраў, расстаўляў, каталёгаваў з розных кутоў здабытыя матэрыялы...» [16]. Магчыма, акрамя выдаткаў А. Дзямідава былі добраахвотныя ахвяраванні ніжнетагільскіх купцоў, дваран, падпіска аматараў чытання на рускія і замежныя выданні. Іншыя бібліятэкі атрымлівалі грошы за платнае абслугоўванне. З лістоў і дзёння не бачна, што

наведвальнікі ўральскай бібліятэкі ўносілі плату за карыстанне кнігамі. У адным з лістоў А. Янушкевіч даволі падрабязна апісвае свае ўзаемаадносіны з чытачамі: «Сённяшнім ранкам, напрыклад, прыйшлі дзьве чароўныя паненкі, старшая з каторых ледзьве мае гадоў 19, сядзелі тут паўтары гадзіны. Падаў ім паперадзе дзесяць сьвежапрыбылых нумароў дзёньніку “Гірлянда”. Навібіралі зь яго сабе ўзорыкаў для гафтаваньня каўнерыкаў і хустачак. Заняліся потым пераглядам розных рыцінаў, і мушу выдаць іх, бо міжволі падслухаў, што ў кожным твары выглядалі падабенствы да кагосьці са знаёмых» [17]. З гэтага і іншых лістоў не вынікае, што за бібліятэчныя паслугі карыстальнікі што-небудзь плацілі. Стараннямі А. Янушкевіча праз пэўны час бібліятэка была добра на той час укамплектавана разнастайнай літаратурай. Акрамя мастацкай літаратуры ў ёй меліся часопісы, музычныя ноты. У лісьце да маці А. Янушкевіч распавядае, што чытачы цікавяцца музычнай літаратурай: «Гарталі пазней і музычныя ноты. Адна зь іх узяла дадому 7 новых полек, 4 галяпады і “Музэум замежнай літаратуры”; другая – цэлы твор, выдадзены нядаўна па-расейску» [18]. Нам невядома колькі экзэмпляраў налічваў фонд бібліятэкі, але ў адным лісьце ў Дзягільна беларускі бібліятэкар з задавальненьнем паведамляе, што «...бібліятэка штораз болей уваходзіць у моду: 1107 кніг прачытана на працягу месяца» [19].

Публічныя бібліятэкі ў другой палове XIX ст. працавалі не кожны дзень. Напрыклад, першая на тэрыторыі Беларусі Магілёўская публічная бібліятэка, якая адкрылася ў 1833 г., абслугоўвала чытачоў у аўторак, чацвер і нядзелю [20]. Бібліятэка ў Ніжнім Тагіле працавала з чытачамі штодзень. Пра гэта сведчаць лісты А. Янушкевіча: «Ад паловы 9-й да 11-й раніцы і ад 6-й да 9-й, а часам, калі ёсць шмат работы, да 10-й увечары, сяджу ў бібліятэцы. Кепска было б, калі б хібіў на азначаныя гадзіны, бо й так здараецца чытальнікаў, што чакаюць ужо мяне. Зранку асабліва да страценьня ня маю “ані хвілі”, і ёсць праўдзівы *perpetum mobile*, каторы пры добрым абсталяваньні бібліятэкі дзейнічае так хутка, што кожнае патрабаванне стаецца тут жа задаволеным... Рэдкі дзень, каб ня бачыў у бібліятэцы колькі мілых чытальнічэк, і ніводная не адыдзе з парожнімі рукамі» [21]. 3 ліста бачна, што

акрамя чытання ў памяшканні бібліятэкі наведвальнікі мелі магчымасць браць кнігі на дом.

Спецыяльных бібліяграфічных ведаў А. Янушкевіч не меў, ды і сама бібліяграфія як навуковая і вучэбная дысцыпліна толькі фарміравалася. Думаецца, што пры ўладкаванні ўральскай бібліятэкі ён абапіраўся на ўласны практычны вопыт карыстальніка бібліятэкі Віленскага ўніверсітэта. У 1821 г. юнак паступае ў Віленскі ўніверсітэт і тры гады слухае курсы на літаратурным аддзяленні. Ва ўніверсітэце быў заўважаны прагрэсіўна настроенымі прафесарамі і студэнтамі, заслужыў іх прыязнасць і павагу за тое, што ўмеў цаніць розум, меў схільнасць да літаратурнай творчасці і навукі. Падчас навучання ва ўніверсітэце была апублікавана яго сентыментальная «дума» пад назвай «Мелітон і Эвеліна» і шэраг вершаў. Творчая і навуковая дзейнасць вымагала вывучэння разнастайнай літаратуры, якая мелася ў бібліятэцы ўніверсітэта. У яе фондах налічвалася прыкладна 60 тыс. асобнікаў [22]. Калі ўлічыць, што літаратура студэнтам на дом не выдавалася, то можна меркаваць, што значную частку студэнцкага часу А. Янушкевіч праводзіў у бібліятэцы, працаваў з каталогамі. «Кніга, – як адзначае перакладчыца твора «Жыццё Адольфа Янушкевіча і яго Лісты з кіргізскіх стэпаў» Г. Суднік-Матусевіч, – была для яго патрэбай, мілай пацехай, адпачынкам і аддыхай» [23]. Такім чынам, у яго былі пэўныя назіранні за дзейнасцю бібліятэкараў універсітэта. Ёсць падставы меркаваць, што ён быў знаёмы і з практыкай уладкавання бібліятэк шэрагу буйных еўрапейскіх культурных цэнтраў. У 1829 г. А. Янушкевіч ад'ехаў у Еўропу, дзе прабыў 20 месяцаў. Акрамя Карсбада наведаў шэраг гарадоў Італіі, Саксоніі, Чэхіі, Паўднёвай Францыі, дзе блізка сыйшоўся з І. Гётэ, А. Міцкевічам, А. Адзінцом. А. Міцкевіч у сваёй паэме «Дзяды» спісаў з А. Янушкевіча сімвалічны вобраз вязня Адольфа, які прарочыў у турме, што зняволеных там філаматаў і філарэтаў чакае Сібір і казематы. Безумоўна, аматар чытання не мог не наведваць бібліятэкі, сустракацца там са славытымі класікамі еўрапейскай літаратуры. Формы, змест бібліяграфічнай дзейнасці бібліятэк Віленскага ўніверсітэта і еўрапейскіх цэнтраў адукацыі палітычны вязень імкнуўся перанесці ў ніжнетагільскую бібліятэку, якая стваралася ім.

Бібліяграфічная дзейнасць ускладнялася тым, што А. Дзямідаў прызначыў яго адначасова інспектарам сада, які мецэнат стварыў у Ніжнім Тагіле. У лістах да родных ён наракаў: «Ад пятай раніцы да 7-й вечара ўвіваюся па садзе, прызначаючы розныя работы і пільнуючы работнікаў» [24]. «Работы мае ў садзе ступаюць гіганцкім крокам. Мноства дам, паннаў і дзяцей адведваюць мяне сярод тачак з пяском і кашамі зямлі» [25].

Неабходна мець на ўвазе, што А. Дзямідаў шмат займаўся навуковай дзейнасцю. Ён была спланавана і ажыццёўлена буйная навуковая экспедыцыя па паўднёвых абласцях Расіі, у якой прынялі ўдзел рускія і еўрапейскія вучоныя і мастакі. Па выніках работы экспедыцыі на сродкі прадпрымальніка былі выдадзены некалькі маляўніча ілюстраваных навуковых прац. Ведаючы аб трывалых ведах А. Янушкевіча, уральскі прыхільнік навукі даручыў яму займацца астраноміяй, геалогіяй, мінералогіяй, заалогіяй і інш. У адным з лістоў на радзіму ён паведамляе, што «Дзямідаў жадае, каб заняўся (не пакідаючы саду і бібліятэкі) калекцыяй мінералагічнай, геалагічнай, палеанталогічнай, руды, расьлінаў, звяроў, птахаў, рыб – словам, усяго, чым Ніжне-Тагільская акруга валодае ў зямлі і на зямлі, у павстры і ў вадзе...» [26]. Калекцыяная дзейнасць вымагала актыўнага вывучэння Уральскіх гор, куды не аднойчы ладзіў падарожжы беларускі даследчык. Так, у 1853 г. ён з захапленнем паведамляе аб вывучэнні флоры Мядзведжай гары, аб знаёмстве з тэхналогіяй вытворчасці металаў. Вясной 1853 г. А. Янушкевіч у дэталі апісвае віды сваёй дзейнасці: «...пазнаю мясцовасць, наведваю капальні, прыглядваюся да ўсякага роду работаў; шмат убачыў рэчаў, цалкам новых для мяне і надта цікавых» [27].

Падарожжы адрывалі А. Янушкевіча на пэўны час ад бібліяграфічнай дзейнасці, але была і пэўная карысць ад вандровак. Падарожнік з розных куткоў прывозіў у сваю бібліятэку рэдкія кнігі, знойдзеныя ва ўральскіх гарадках. У апошнія гады ссылкі абвастрылася хвароба. Чвэрць стагоддзя знаходжання ў суровым сібірскай клімаце пашкодзіла органы дыхання. Царскім інквізітарам не ўдалося зламаць яго дух, але знішчыць фізічнае здароўе яны змаглі. У сваіх лістах ён часта скардзіцца на болі ў грудзях, сухі кашаль, слабасць зроку, галаўныя болі [28]. Недамаганні

ўскладнялі яго бібліяграфічную і навуковую дзейнасць. Так, наш суайчыннік у адным з лістоў у ліпені 1853 г. піша: «Трышчыць шэсць бібліятэчных сходаў больш мяне мучаюць, чым некалі сто вёрст рысью па стэпе» [29].

У 1856 г. А. Янушкевіч быў памілаваны і змог нарэшце ўдыхнуць паветра сваёй любімай радзімы, па якой сумаваў чвэрць стагоддзя. Страшэнна хворы 29 чэрвеня 1856 г. ён ад'ехаў з Урала, дзе пакінуў пасля сябе не толькі добрую памяць, але і нерукатворны помнік культуры – першую публічную бібліятэку, цудоўны сад, калекцыі мінералаў, флоры і фаўны Уральскага рэгіёна. Але піць водар родных палеткаў і лясоў яму доўга не прыйшлося. Адзін год цешыўся А. Янушкевіч прыгажосцю Дзягільна і яго наваколля. У 1857 г. не стала нашай славы, нашай духоўнай знакамітасці. Вельмі трапна ахаарактызаваў асобу А. Янушкевіча ксёндз Віктар Малевіч у казанні падчас імшы па ім: «Ён паміж намі быў як дуб векавы над кустамі, над хмызьняком. Ён лучыў, ён братаў, ён жыў зь імёнамі нашых волатаў духовых, бо дух яго выпрастаўся, дараўнаваўся да іх. Заўжды дзельны духам, хоць няшчасцям зламаны, зьнясілены хваробамі, да астатку духам быў рухавейшчы ад большыні, хоць малодшых гадамі» [30].

ЛІТАРАТУРА

1. **Янушкевич** Адольф Михайлович [Электронный ресурс]. – Режим доступа: dic.academic.ru/dic.nsf/ens_biographi. – Дата доступа: 4.10.2012.

2. **Казахский** дневник польского путешественника [Электронный ресурс]. – Режим доступа: kv.ucoz.kz/news/Kazakhskij_dnevnik. – Дата доступа: 4.10.2012.

3. **Имена** в истории Казахстана: Адольф Янушкевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.petroavl.kz. – Дата доступа: 4.10.2012.

4. **Жыццё** Адольфа Янушкевіча і яго Лісты з кіргізскіх стэпаў / пер. с пол. мовы, [прадмова і каментарыі Г. Суднік-Матусевіч]. – Мінск : Медисонт, 2008. – Т. 1 : Радзінна-прыяцельскі дар. – 203 с., [2] л. каляр. іл.

5. Там жа. С. 115.

6. Там жа. С. 133.

7. **Zywoť** Adolfa Januszkewicza i jego listy ze stepow kirgizkich. – Paryż : Drukarnia J. Claye, 1861.

8. **Янушкевич, А.** Дневники и письма из путешествия по казахским степям / [пер. с польск. и предисл. Ф. Стекловой]. – [Алма-Ата : Казахстан, 1966]. – XXXVIII, 267 с.

9. **Жыццё** Адольфа Янушкевіча і яго Лісты з кіргізскіх стэпаў ...

10. **Казак** далсына сапар туралы жазбалар. – Астана : Аударма, 2003. – 264 с.

11. **Цитата** дня. Адольф Янушкевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа: uvison.kz/post/153518. – Дата доступа: 4.10.2012.

12. **Жыццё** Адольфа Янушкевіча і яго Лісты з кіргізскіх стэпаў ... С. 43.

13. Там жа. С. 140.

14. Там жа. С. 140–141.

15. Там жа. С. 160.

16. Там жа. С. 166.

17. Там жа. С. 174.

18. Там жа. С. 175.

19. Там жа. С. 175.

20. **Мотульский, Р. С.** Из прошлого в будущее. Библиотеки Беларуси : в 2 ч. / Р. С. Мотульский ; [под ред. Я. Д. Григорович]. – Минск : Белорусская Энциклопедия, 2011. – Ч. 1 : IX – начало XX в. – С. 193.

21. **Жыццё** Адольфа Янушкевіча і яго Лісты з кіргізскіх стэпаў ... С. 172.

22. **Мотульский, Р. С.** Из прошлого в будущее. Библиотеки Беларуси ... С. 186.

23. **Жыццё** Адольфа Янушкевіча і яго Лісты з кіргізскіх стэпаў ... С. 19.

24. Там жа. С. 158.

25. Там жа. С. 159.

26. Там жа. С. 172.

27. Там жа. С. 155.

28. Там жа. С. 138.

29. Там жа. С. 172.

30. Там жа. С. 199.

Статья посвящена вкладу белорусского поэта, историка, натуралиста А. Янушкевича в развитие науки и образования в Средне-Азиатском регионе Российской империи.

Article focuses on the contribution of the Belarusian poet, historian, naturalist A. Yanushkevich to the development of science and education in the Central Asian region of the Russian Empire.